

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 502.3 : 632.2

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНУ АГРОСФЕРИ В КОНТЕКСТІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

О.І. Фурдичко

академік НААН, доктор економічних наук, професор
директор

Інститут агроекології і природокористування НААН

Досліджено найважливіші проблеми щодо стану і формування агросфери в Україні, для якої головним природним ресурсом є земля, земельні угіддя та агроекологічна культура землекористування, передусім землями продуктивного призначення. Висвітлено широке коло питань статистичного обліку головного об'єкта агросфери — земельних угідь, юридичного оформлення права на користування землею, обчислення та контролю ефективності використання природної продуктивності земельних угідь і забезпечення екологічного зрівноваження, етичних проблем з питань визначення і обліку об'єктів агросфери тощо. Обґрунтовано пропозиції щодо впровадження моніторингу про стан і динаміку агросфери і створення умов для збалансованого розвитку природокористування, збирання, опрацювання, накопичення та передачі інформації про стан агросфери і фінансові показники використання земельних угідь ідентифікованими суб'єктами господарювання — землекористувачами. Запропоновано віднесення до агросфери лісових екосистем як таких, що включають культурні лісові рослини, птахів і звірів, у т.ч. мисливських, яким завдяки людській праці створюються умови для їх розселення, охорони і догляду.

Ключові слова: агросфера, акт, земля, категорія, користування, облік призначення, проблема, угіддя.

У наукових працях про агроекологію, відомих широкому загалу респондентів, наводиться інформація щодо наукового формування агросфери як об'єктів дослідження і практичного застосування основоположних її чинників з метою забезпечення раціонального використання природних ресурсів, їх охорони і захисту з дотриманням необхідних заходів з охорони довкілля. Не зупиняючись на питаннях історичного розвитку агроекології, зауважимо, що агросфера в Україні впродовж багатьох століть формувалась і формується на засадах традиційного землекористування. За сучасними дослідженнями їй надається таке визначення: «Агросфера — це частина біосфери, яку складають культурні рослини, свійські тварини, оброблений під сільськогосподарські культури ґрунт і пов'язані з ним організми (бур'яни, комахи, гриби, мікроорганізми, віруси тощо). До неї входять також луки, пасовища, сільські поселення...» [1].

Зважаючи на вищевикладене та інші умови і вимоги нормативно-правових актів України, доцільно провести дослідження деяких існуючих проблем, що, стосуються широкого кола питань формування агросфери в умовах здійснення земельної реформи в Україні, а також питань щодо користування (володіння)

земельними ресурсами на засадах ринкової економіки та досягнень агроекологічної науки за останній період.

Одна з них — визначення в законодавчому порядку питання, землі яких категорій цільового призначення, що встановлено Земельним кодексом України, відносяться до об'єктів агросфери України. Зупинимось на категорії «Землі сільськогосподарського призначення», що репрезентують «землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей» [2] (ст. 22). Спорідненою з цією обліковою категорією у складі агросфери, незаперечно, є облікова категорія «Землі лісогосподарського призначення». Визначення їх у Земельному кодексі має дещо інший зміст, запозичений з лісового законодавства колишнього СРСР для облікової категорії землі лісового фонду: «До земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства» [2] (ст. 55).

В Основах лісового законодавства також було записано майже ідентичне: «землями державного лісового фонду признаються землі, вкриті лісом, а також не вкриті лісом, але призначені для потреб лісового господарства» [3] (ст. 4). Як видно, реформування під час переходу до ринкової економіки в українському лісівництві звелось до механічної заміни словосполучення «землі лісового фонду» виразом «землі лісогосподарського призначення», що не змінило еколого-економічного змісту землекористування і навіть не наблизило його адаптації з чинним визначенням облікової категорії «землі сільськогосподарського призначення».

Зважимо на наведене вище визначення терміна «агросфера», що її «складають культурні рослини, свійські тварини, оброблений під сільськогосподарські культури ґрунт і пов'язані з ним організми...». До того ж неупередженим дослідникам відомо, що сучасні ліси в Україні більш ніж на 50% є штучними лісонасадженнями, тобто створеними на основі оброблення ґрунту за постійного втручання людини (антропогенний чинник) у формування лісових екосистем, а також створення умов для розселення у їх межах птахів і звірів, у т.ч. мисливських. Перелічені та багато інших чинників свідчать також про правомірність і необхідність включення об'єктів праці «Землі лісогосподарського призначення» до складу агросфери, з одночасним забезпеченням їх агроекологічної і економічної єдності з обліковою категорією «Землі сільськогосподарського призначення».

Об'єктом дослідження є головний природний ресурс країни — земля, земельні угіддя, що співпадає з вченням фізіократів. Хоча воно відноситься до економічної теорії, але тоді (середина XVIII ст.) про екологію і екологічні проблеми не йшлося, оскільки цих понять ще не було в публічному дискурсі. Нині найважливіші із них виникають з питань обліку, моніторингу, охорони і захисту природи, розв'язання яких має сприяти удосконаленню складу агросфери на різних рівнях землекористування — від суб'єктів-землекористувачів до суб'єктів адміністративно-територіального поділу країни. Те саме стосується врахування екологічних чинників землекористування, а також рівня економічної ефективності використання природної продуктивної спроможності земельних угідь, екологічного зрівноваження у довкіллі.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану обліку земель, що формують агросферу, як головного природного ресурсу і національного багатства держави за чинними категоріями цільового призначення і виокремлення із них тих, які використовуються виробництвом як продуктивна сила, чинник еколого-економічних

відносин між їх власником і споживачем (землекористувачем). Виявити проблемні ланки в низці «Природокористувач — суспільство — екологічні виміри», а також запропонувати заходи з вдосконалення розвитку природокористування в Україні на збалансованій основі.

В процесі дослідження використовувався діалектичний метод — на основі узагальнення фактів за чинними нормативно-правовими актами та за деякими дослідженнями з питань природокористування, зокрема в галузі сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Саме у їх межах відображено використання як головного природного ресурсу — земельних угідь продуктивного призначення і формування агросфери, агроландшафтів. Те саме стосується відповідних показників їх статистичного обліку і Державного земельного кадастру. Використовуємо логічні опрацювання порівняльних показників їх фактичного стану з теоретичними розрахунками.

Проблема статистичного обліку головного об'єкта агросфери — земельних угідь

Сучасний рівень наукового забезпечення землеустрою та лісовпорядкування в Україні, що мають багатовіковий досвід, надає доволі широко інформацію про стан земельних ресурсів та їх використання як у межах суб'єктів господарювання, так і суб'єктів адміністративно-територіального поділу країни. Це відображено у складі Державного земельного кадастру, який щорічно розробляється регіональними і центральними органами Держземагентства України (табл. 1).

Важливим у наведеній таблиці є те, що у відповідних формах з кількісного обліку земель власників землі і землекористувачів внесено без логічного угруповання за обліковими категоріями їх цільового призначення, які встановлені Земельним кодексом України і мають враховуватись органами державної влади та органами місцевого самоврядування в процесі їх діяльності (табл. 2) [4]. Загальна площа об'єктів агросфери становить 51745,8 тис. га, тобто майже 86% від загальної площі країни, що й визначає її абсолютно домінуючу частку в формуванні агроекосистем і агроландшафтів, а також економічну ефективність використання земельних угідь і сталого розвитку природокористування у широкому його розумінні.

Не вдаючись до аналізу досконалості поділу земель за цільовим призначенням, встановлених Земельним кодексом України, зауважимо, що найпоширенішими в еколого-економічному розумінні є об'єкти агросфери. Адже зрозуміло, що суб'єкти господарювання «Сільськогосподарські підприємства» є об'єк-

Таблиця 1

Розподіл земельних ресурсів України за власниками землі і землекористувачами

Номер рядка	Власники землі, землекористувачі та землі державної власності, не надані у власність або користування	Кількість власників землі та землекористувачів	Загальна площа земель, всього	Сільськогосподарські землі		Ліси та інші лісовкриті площі	
				всього	у т.ч. с.-г. угіддя	всього	у т.ч. землі лісові
А	Б	1	2	3	4	21	22
1	Сільськогосподарські підприємства (всього земель у власності і користуванні)	18950	16912,8	16433,3	16232		267,9
2	Громадяни, яким надані землі у власність і користування	25057003	20800,5	20205,2	20163,4	19,2	13,6
3	Заклади, установи, організації	170856	717,2	218	117,2	145,9	140,2
4	Промислові та інші підприємства	52226	545,9	129	125,8	5,4	4,0
5	Підприємства та організації транспорту, зв'язку	13370	641,5	45,4	45,3	123,7	117,9
6	Частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони	5485	401,1	56,7	56,1	144,7	141,3
7	Організації, підприємства і установи природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення	10514	504,2	24,2	23,5	275,5	272,3
8	Лісогосподарські підприємства	857	8681,9	147,9	140,2	8118	8061,5
9	Водогосподарські підприємства	1014	256,2	10,7	9,8	11,6	9,6
10	Спільні підприємства, міжнародні об'єднання і організації з участю українських, іноземних юридичних та фізичних осіб	1197	88,4	85,1	84,8		
11	Підприємства, що повністю належать іноземним інвесторам	307	14,2	13,6	13,5		
12	Землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування в межах населених пунктів (які не надані у тимчасове користування)	X	10791	5375,4	4514,2	1499,4	1191,2
13	Всього земель, які входять до адміністративно-територіальних одиниць	25331794	60354,9	42744,5	41525,8	10343	10220
	Частка, %		100	70,8	68,8	17,1	16,9

За ДЗК на 1 січня 2014 р. (тис. га).

тами облікової категорії «Землі сільськогосподарського призначення». Більшість з них є також об'єктами агросфери. Те саме стосується і суб'єктів господарювання «Громадяни, яким надані землі у власність і користування». Це — 20205,2 тис. га землі сільськогосподарського

призначення, а також 19,2 тис. га — землі лісогосподарського призначення (табл. 1). Частково це стосується також суб'єктів господарювання «Заклади, установи, організації», у межах яких є певні об'єкти сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, у т.ч. науко-

Облікові категорії земель за цільовим призначенням (ст. 19 Земельного кодексу України)

№	Категорії цільового призначення	Нотатки
1	а) землі сільськогосподарського призначення;	Головна складова агросфери
2	б) землі житлової та громадської забудови;	
3	в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;	Також формують агросферу
4	г) землі оздоровчого призначення;	
5	д) землі рекреаційного призначення;	
6	е) землі історико-культурного призначення;	
7	є) землі лісгосподарського призначення;	Друга за поширенням агросфера
8	ж) землі водного фонду;	
9	з) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.	Окремі землекористувачі мають об'єкти агросфери
10	2. Земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі.	

ві й науково-дослідні установи. Вони також є об'єктами, що формують агросферу країни. У їх складі 218 тис. га — сільськогосподарські землі, а також 140,2 тис. га — землі лісові (табл. 1). Схожі явища спостерігаються і щодо інших суб'єктів землекористування.

Виходить, що між показниками площі угідь та їх екологічного стану є певні неузгодження. Тому, існує потреба удосконалення обліку, а також узгодження їх облікових категорій за цільовим призначенням з чинним земельним законодавством (табл. 2). Під час формування й розроблення Державного земельного кадастру України, зокрема, доцільно виокремлювати суб'єкти господарювання, які беруть участь у формуванні агросфери країни. Останнє має винятково важливе прикладне значення і вагому складову для формування довілля на локальних, регіональних і державному рівнях та здійснення систематичного моніторингу з метою забезпечення їх стійкості й екологічного зрівноваження.

Слід зважати й на широку суспільну занепокоєність станом навколишнього природного середовища, а також на міжнародне законодавство і його норми щодо природокористування і охорони довкілля. Тому під час розроблення Державного земельного кадастру України у складі форм з кількісного обліку земель необхідно виокремити розділ «Землі агросфери». Саме у його межах мають бути відображені суб'єкти господарювання — землекористувачі, передусім — сільськогосподарські підприємства. Наступними, незаперечно, мають

бути суб'єкти господарювання з лісівництва — лісгосподарські підприємства. До цього розділу доцільно також віднести деяких землекористувачів з інших категорій земель за цільовим призначенням, у межах яких є суб'єкти господарювання, що мають у своєму складі об'єкти лісових екосистем, у т. ч. у складі наукових, науково-дослідних та інших установ, природоохоронні підприємства тощо (табл. 2). Як відомо, їм належать тисячі гектарів земель лісових (табл. 1), а запаси стовбурової деревини вимірюються мільйонами кубічних метрів, використання яких власнику природних ресурсів не приносить відчутного доходу.

Проблема оформлення права на земельну ділянку

Ця проблема є найбільш складною і давньою. Адже довготривала практика загальнодержавного регулювання економічних відносин щодо користування земельними ресурсам в Україні для здійснення господарювання в різних галузях виробництва, з її централізованою плановою системою управління наклала на нього свій відбиток. Вона призвела до недооцінки важливості впровадження у землекористуванні ідентифікованої, уособленої відповідальності землекористувачів (землевласників) на засадах ринкової економіки. До того ж супутньою їй було ще й відокремлення обліку використання головного природного ресурсу «земля» від обліку й висвітлення економічних результатів його використання. Останнє, як свідчать історичні джерела, ще за часів діяльності Земств, зокре-

ма в Катеринославській губернії (нині — Донецька обл.), було прибутковим ще на початку ХХ ст. [5]. Поєднання економічних показників використання земельних угідь з фізичним їх розміром і розподілом за землекористувачами стосується, передусім, формування відповідальності землекористувачів за економічні результати використання земельних угідь, а також за охорону довкілля у юридично посвідчених територіально-просторових їх межах. Хоча про охорону довкілля на час започаткування губернських та інших земств ще не велось, але економічні важелі використання земельних угідь встановлювались за ними: «До відання Губернських Земських Зборів, особливо, відносяться: «розгляд і затвердження губернських земських кошторисів і розпису грошових і натуральних повинностей, складання земського розпису» [6].

На сьогодні в Україні діє порядок оформлення речових прав на земельну ділянку, визначений Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [7]. Можна очікувати, що з оформленням названих прав у питаннях об'єкта природних ресурсів, головним з яких є земля (земельні угіддя), буде багато складнощів. Особливо для суб'єктів господарювання з лісівництва, у господарське використання яким надаються не якісь там обмежені за площею ділянки землі, а великі масиви з усіма обліковими категоріями (десятки і сотні тисяч гектарів агрофірмам, лісовим господарствам, науковим організаціям тощо), що розташовані у їх межах. Державні акти на право постійного користування, що визначають окружні межі земельних угідь, зовсім не містять інформації про їх продуктивність і грошову оцінку, необхідної для складання «розпису грошових і натуральних повинностей, складання земського розпису», що було відомим ще в середині ХІХ ст.

До того ж у нормативних актах на право постійного користування не відображено інформації про лісові екосистеми як осередки природного ресурсу «земля» (землі лісові), облік площі яких має бути чітко визначеним, якщо вони є, і зафіксовані обтяження для будь-якого землекористувача. Тільки в такому разі органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть забезпечувати надійний облік стану і використання головного природного ресурсу «земля», здійснювати нагляд за природокористуванням у межах підпорядкованого їм регіону.

Принагідно зауважимо, що в європейському землекористуванні, наприклад у Швеції, законом «Про ліси» встановлено, що «Землі вважаються придатними для вирощування

деревини, якщо за прийнятним методичним оцінюванням вони можуть давати середньорічний врожай¹ не менше одного кубічного метра стовбурової деревини на рік» (Швеція, Лісовий акт, дійсний з 1 січня 1994 р.). Вказана норма є методологічним дороговказом для українського лісівництва і органів державної влади та органів місцевого самоврядування в галузі природокористування. Вона важлива для органів влади щодо обґрунтованості надання земельних угідь суб'єктам-землекористувачам за відповідним цільовим призначенням з урахуванням економічної ефективності їх використання. А для цього вони мають визначати та здійснювати відповідні механізми економічного і екологічного контролю і моніторингу хоч би для того, щоб надані суб'єктам господарювання землі, у комплексі з усіма іншими природними ресурсами (родючість ґрунтів, повітря, вода, ФАР тощо), приносили прибуток землекористувачу і власнику природних ресурсів (державі).

Проблема повного і раціонального використання природної продуктивності земельних угідь

Чинна система надання земельних угідь у власність та на право постійного користування недостатньо враховує склад їх за еколого-економічним станом, у т.ч. за показниками якості ґрунтів та їхньої продуктивності, хоча саме вони є основою для формування агросфери і агроєкосистем на всіх рівнях обліку і моніторингу. Те саме стосується встановлення плати за землю, у т.ч. для суб'єктів-землекористувачів у галузях сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, що передбачено Земельним кодексом України: «Плата за землю справляється відповідно до закону» [2] (ст. 206). Мало хто замислювався над недосконалістю такої норми, у т.ч. у контексті еколого-економічного змісту землекористування в межах агросфери держави.

Цю норму потім обмежили низкою «уточнень», що прямо чи опосередковано змінюють зрозумілий зміст терміна «плата за землю». Так наприклад, замінивши терміном «ставка податку за земельні ділянки» залежно від їх грошової оцінки, методика визначення якої доволі ускладнена [8]. Стосовно справляння плати за землі лісові, то їх платниками стали «лісокористувачі» — «платниками рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є лісокористувачі» (ст. 256.1) [8]. Не потрібно бути фахівцем у галузі сільського і лісового

¹ Термін «врожай» у практиці лісової таксації визначається таксаційним терміном «середньорічний приріст деревини».

господарства, щоб помітити у тій нормі відверту підміну об'єктів оподаткування: замість природного ресурсу «земля» оподатковується «деревина», що не є природним ресурсом, а тільки продукцією лісопромислового виробництва з властивими їй механізмами обчислення собівартості й ринкових цін на його продукцію. У наведеному законі йдеться: «Об'єктом оподаткування є деревина, заготовлена...» (ст. 256.2.1). До того ж у наведеній редакції є важливий нюанс: у процесі промислового виробництва термін «деревина» вживається тільки для її оцінювання у стані росту, тобто коли вона ще перебуває у складі лісової екосистеми, біоценозу, що розвивається під дією як природних, так і антропогенних чинників. Заготовленими, тобто **виробленими, є тільки лісові матеріали** (лісові сортименти), що відповідають певним державним стандартам. Але у тому самому законі [8] термін «лісові матеріали» замінено терміном «відрізки стовбура» (256.9.), на які, зрозуміло, нема і не було державних стандартів як у вітчизняному, так і в європейському законодавстві. Заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету тощо є мало дотичними, точніше — не має жодного стосунку до лісових матеріалів.

Інша річ, якщо з метою використання земельних угідь як складової природокористування в Україні, у т.ч. для створення справедливих засад в розрахунках та справляння плати за землю в процесі здійснення лісівництва, йтиметься про їх розподіл за типами лісорослинних умов та класами бонітету лісових насаджень і лісових екосистем, властивих відповідним едадопам (первинні екокомірки) за класифікацією відомого українського ученого П.С. Погребняка. Для визначення потенційної продуктивності земельних угідь, що надані землекористувачам для здійснення у їх межах агроecологічного лісівництва, необхідно зважати на сучасні досягнення аграрної науки, засади ринкової економіки, норми і правила природоохоронного та лісового законодавства [9].

Етичні проблеми та питання щодо визначення і обліку об'єктів агросфери

Наукові дослідження з питань агросфери, використання, охорони і захисту головного природного ресурсу «земля» постійно поширюються і дедалі більше роздрібнюються на окремі напрями, утворюючи у такий спосіб складну мережу їх сприйняття і обліку в звітних та статистичних спостереженнях. Крім того, нерідко вживаються застарілі та довільні терміни, за якими приховується реальний стан земельних ділянок за екологічним описом облікових кате-

горій землекористування, а також помилкове їх трактування.

Найпоказовішим є визначення терміна «Лісівництво» (російське — «лесоводство»). В енциклопедичних словниках ще з ХІХ століття його значення висвітлюється як галузь рослинництва, тобто коли за основу бралось «вирощування, поліпшення і підвищення продуктивності лісів» [10]. Тоді ще не йшлося про використання землі для здійснення лісівництва, про штучне відновлення лісових екосистем тощо. Це визначення (з деякими доповненнями) переписується у сучасні довідники, використано також у чинному Державному стандарті (ГОСТ 18486-87) з тими самими «теорія і практика вирощування та невиснажливого використання лісу», тобто без жодної згадки про головний природний ресурс — землю і земельні угіддя як об'єкт праці. Хоча, нині, це питання доволі часто висвітлюється в публічному дискурсі: «половина лісів України — штучно створені»².

Останнє незаперечно свідчить про використання землі під час здійснення лісівництва, коли воно набуває екологічного змісту і стає вагомим об'єктом у складі агросфери України. На підставі тільки цього, не зважаючи на багато інших чинників, в Україні слід формувати агроecологічне лісівництво, що має ґрунтуватися на відповідних еколого-економічних показниках стосовно найповнішого, екологічно зваженого використання земельних угідь для вирощування лісових ресурсів у складі лісових екосистем, насамперед деревини, для забезпечення потреб промисловості й населення, згідно з їх природною продуктивністю. Своєю чергою нормативного уточнення потребує визначення терміна «лісівництво» у складі українського законодавства з урахуванням вказаних його особливостей, у т.ч. як складової частини агросфери держави. Натомість, попри етичні і юридичні норми, облікову категорію «Землі лісогосподарського призначення» в Україні віднесли до складу секції «Н» (Наказ Держкомзему України від 23.07.2010 № 548), вилучивши відповідні еколого-економічні об'єкти з агросфери та зі складу секції «А»: «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство», а також з класу 02.01 «Лісівництво, лісове господарство» чинної Класифікації видів економічної діяльності — ДК 009:2010. Адже секція «Н» — це діяльність готелів та ресторанів.

Отже, проблемними ланками щодо стану і формування агросфери, й загалом природокористування, залишаються ведення звітності й

² Олексій Павленко. Європейський шлях для українського лісу: Газета «Європейська правда». Від 30 січня 2015 р.

статистичного обліку використання земельних угідь. Те саме стосується і оформлення права на земельну ділянку, визначення продуктивності земельних угідь та забезпечення повного і раціонального її використання. Також існує проблема порушення загальних етичних норм під час проведення досліджень і відображення певних об'єктів (показників) у складі звітності та статистичної інформації землекористувачів.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на викладене та з метою збалансованого розвитку аграрного виробництва і формування агросфери України у межах суб'єктів-землекористувачів відповідного цільового призначення згідно з Земельним кодексом України, необхідно:

1. Внести зміни до Інструкції з кількісного обліку земель в Україні з виокремленням землекористувачів і об'єктів агросфери, у т.ч. у межах суб'єктів господарювання, які не відносяться до аграрного сектора економіки, але у складі наданих їм земельних угідь є землі облікових категорій «сільськогосподарські угіддя», «лісові землі» та інші, що є продуктивними і формують агросферу країни.

2. Започаткувати впровадження системи моніторингу стану агроресурсів і створення умов для збалансованого розвитку природокористування, збирання, опрацювання, накопичення та передачі інформації про стан агросфери і фінансові показники їх використання, динаміки зовнішніх чинників, що впливають на їх структурно-функціональні властивості.

3. Поліпшувати рівень ефективності використання головного природного ресурсу держави — землі, земельних угідь шляхом моніторингу та розрахунку їх природної продуктивності і порівняння з фактичними показниками, а також відповідними показниками сусідніх європейських країн.

Тільки за умови розв'язання цих та інших екологічних проблем з обліку та моніторингу земельних угідь суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки та землекористувачів з інших видів економічної діяльності в Україні можна очікувати підвищення ефективності природокористування і поліпшення екологіч-

ної ситуації, а також збалансованого розвитку суспільства, що забезпечить входження нашої держави до кола розвинених країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Фурдичко О.І.* Агроєкологія: [монографія] / О.І. Фурдичко. — К.: Аграрна наука. — 2014. — 400 с.
2. Земельний кодекс України: зі змінами від 25.10.2001 р. за № 2768 25 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://search.liga-zakon.ua/>
3. Основы лесного законодательства Союза ССР и Союзных республик // Сборник нормативных материалов по лесному хозяйству / Составители: Л.Е. Михайлов, А.Б. Бронина. — М.: Лесная промышленность, 1984. — С. 7.
4. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель [Електронний ресурс] / Державний комітет України по земельних ресурсах. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
5. *Бобко А.Н.* Лесоустройство в Украине: современные аспекты состояния и использования земельных ресурсов в отрасли лесоводства / А.Н. Бобко // Лесная таксация и лесоустройство: Международный научно-практический журнал. — 2013. — 2 (50). — С. 64–76.
6. Положение о губернских и уездных земских учреждениях от 1 января 1864 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravo.traditio-ru.org>
7. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»: зі змінами від 01.07.2004 № 1952-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
8. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» № 71-VIII від 28.12.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
9. *Фурдичко О.І.* Едатоп — первинна екокомірка для формування лісових екосистем і агроландшафтів у аграрному виробництві / О.І. Фурдичко, А.М. Бобко // Агроєкологічний журнал. — 2011. — № 4. — С. 5–12.
10. Лесоводство // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890–1907 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org>